

УДК 372.4: 159.937:82

ББК 74.202.234

Людмила Березовська

СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ЗМІСТУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

У статті розглянуто проблему особливостей сприймання молодшими школярами змісту художніх творів на уроках літературного читання. Особливу увагу зосереджено на підготовці учнів до роботи над сприйманням художнього твору на уроках літературного читання.

Ключові слова: художні твори, особливості сприймання, слухання, літературне читання, молодший школяр.

Актуальність питання визначається важливістю уроків літературного читання. Початкова літературна освіта – це фундамент, на якому ґрунтується весь літературознавчий процес у середній школі. У Державному стандарті початкової загальної освіти наголошується на тому, що молодший школяр повинен повноцінно сприймати художній твір, розуміти, аналізувати й інтерпретувати літературні тексти [1].

Над проблемою повноцінного сприймання дітьми молодшого шкільного віку художніх творів працювали і продовжують працювати багато вітчизняних учених, психологів, методистів, дослідників, серед яких О. Савченко, Г. Кудіна, З. Новлянська, Т. Рамзаєва, М. Соловейчик, М. Львов, О. Сосновська.

Мета статті полягає в розкритті особливостей сприймання художніх творів молодшими школярами на уроках літературного читання.

Виклад основного змісту. Аналіз наукових праць не дає однозначної відповіді на запитання “Що являє собою ідеал літературно освіченої людини, талановитого читача?” Однак у дослідженнях психологів, літературознавців, педагогів визначено основні риси повноцінного сприймання художньої літератури. Таке сприймання передбачає розуміння не тільки сюжету твору, але й концепції, авторського задуму, авторського світогляду та ставлення до подій, героїв, їхніх переживань, почуттів, здатність історично і критично осмислювати твір, проникати в систему мислення автора, а інколи і посперечатися з ним.

Психолог О. Никифорова виділяє такі критерії повноцінного сприймання художньої літератури, як уміння читача впевнено відрізнити художній твір від нехудожнього, уміння в деталях оцінити форму літературного твору, здатність до сприймання метафоричної мови мистецтва [6]. Водночас усі вчені-психологи підкреслюють, що високий рівень осмислення не відкидає, а навпаки, обов’язково передбачає емоційний відгук читача, його здатність суб’єктивно, особисто співпереживати долю героїв. “Активне, цілісне сприймання на вищому рівні – це сприймання твору у всьому багатстві його змісту і форми,” – писав Б. Мейлах [5, с. 19].

У дослідження М. Львова розкрито психологічні особливості сприймання художнього твору молодшими школярами. Протиставляючи досвідченого

(кваліфікованого) і недосвідченого читача, учений пише, що розкодування графічних знаків не викликає труднощів у кваліфікованого читача, що всі свої зусилля він витрачає на усвідомлення образної системи твору, його ідеї та свого власного ставлення. Проте молодший школяр ще не володіє навичкою читання повною мірою, тому для нього перетворення графічних знаків у слова – доволі складна операція, яка часто гальмує всі інші дії, і читання, таким чином, перетворюється в просте озвучення, а не стає спілкуванням з автором твору.

Л. Рожина зауважує, що повноцінне сприймання художнього твору не вичерпується його розумінням. Воно являє собою складний процес, який обов'язково передбачає виникнення того чи того ставлення як до самого твору, так і до тієї дійсності, що у ньому зображена [7, с. 4].

Виховання читача, здатного сприймати художній твір у всьому його багатстві – це складний розумовий процес, який складається з таких компонентів: слухання, сприймання, уявлення, усвідомлення, розуміння.

Слухання – це сприймання усного мовлення та його розуміння. На уроках літературного читання потрібно навчити школярів слухати, виробити в них уміння й навички слухової діяльності. Насамперед це:

- уважно слухати текст, який читає вчитель;
- сприймати цей текст;
- розуміти суть тексту;
- слідкувати за всіма подіями, які розгортаються в тексті;
- помічати найбільш важливі слова;
- уміти знайти головну думку в тексті, визначити ідею тексту;
- дати повну характеристику подіям, що розвиваються;
- установити причинно-наслідкові зв'язки;
- давати оцінку головному героєві, про дії та вчинки якого розповідається в тексті;
- узагальнювати, робити висновки;
- під час обговорення орієнтуватися у спілкуванні [2, с. 29].

Перед слуханням художнього твору повинна здійснюватися підготовка до його сприймання. На ефективність сприймання учнями тексту впливає мотивація слухання. Виховання уваги – перша умова навчання ефективного слухання. Підсиленню уваги може сприяти створення спеціальної настанови, настрою на цей вид діяльності. Тому вчителю необхідно використовувати такі прийоми або їх поєднання, які допомогли б учням психологічно підготуватися до уважного, вдумливого сприймання літературного твору, здійснити настанову на цілеспрямоване сприймання. Мотиваційна установка показує учням, на що звернути увагу, які виникають труднощі, та як учневі у зв'язку з ними, організувати свою роботу. Наприклад:

1. Послухайте казку. Запам'ятайте дійових осіб.
2. Послухайте уважно текст і поміркуйте, яку пору року описав письменник у ньому.
3. Послухайте оповідання й подумайте, чому автор його так назвав.
4. Слухаючи оповідання, подумайте, від чого застерігає нас автор.
5. Слухаючи байку, будьте дуже уважними, щоб відразу самостійно дати відповідь на запитання: “Яку рису людського характеру засуджує автор?”.
6. Подумайте, про яке народне свято автор розповідає у своєму творі.

Завдання можуть бути різноманітними. Це залежить від змісту твору, підготовки учня, від мети уроку та кінцевого результату, якого хоче досягти вчитель у роботі над змістом.

Для підготовки до сприймання тексту на уроках літературного читання, використовуються:

1. Вступна бесіда, розповідь учителя про події чи явища, зображені в літературному творі.
2. Ознайомлення з біографією письменника, пробудження інтересу до його творчості через виставку книжок письменника.
3. Словникова робота, пояснення або уточнення лексичного значення слів.
4. Розповідь учнів про власні спостереження на тему тексту.
5. Повідомлення цікавої інформації про ситуацію, яка є в тексті.

Після прослуханого тексту здійснюється перевірка первинного сприймання. На цьому етапі вчитель за допомогою запитань виявляє, як діти в цілому сприйняли прослуханий твір, як зрозуміли його, які враження у них виникли.

Розуміння є невід'ємною стороною будь-якого процесу пізнання. За словами Г. Костюка, розуміння виникає там, де є здатність живої істоти щось зрозуміти, проникнути в сутність тих чи інших об'єктів, це стан свідомості особистості, яка цю суть розкриває. Процес розуміння, на думку вченого, має бути керованим педагогом, тобто “вміло викликати і спрямовувати дітей на розв'язання поставлених перед ними пізнавальних задач” [3, с. 250]. А це означає вчити їх зіставляти, порівнювати факти, знаходити в них схоже і відмінне, виділяти істотне серед другорядного, піддавати об'єкти своїй думки аналізу і синтезу, самостійно доходити узагальнень і висновків на основі фактів, застосовувати їх до пояснення нових випадків. У педагогічному керівництві процесами розуміння важливу роль, підкреслює автор, відіграє уміння педагога чітко ставити перед учнями завдання і диференціювати його від інших; визначати конкретно, що потрібно зрозуміти, задля цього використовувати продуману систему запитань [3, с. 250].

Розуміння тісно пов'язане з мовою і мовлення. Щоб мовні засоби стали засобами розуміння, ними треба оволодіти; оволодіти ними – це насамперед зрозуміти їх зміст; тільки зрозуміле може стати знаряддям подальшого розуміння [3, с. 270].

У процесі сприймання художніх творів В. Нікіфорова виокремлює три стадії:

- безпосереднє сприймання втору, тобто відтворення і переживання образів твору;
- розуміння змісту твору;
- вплив художньої літератури на особистість дитини [5].

Твори художньої літератури – це передусім твори мистецтва, пізнавальна сила якого й естетична насолода – в художніх образах. Ця специфіка літературних творів вимагає і специфічних особливостей їх вивчення. Саме на уроці літературного читання можливе глибоке емоційне сприймання художніх образів як гармонійної єдності. Головне завдання кожного такого уроку – наблизитися до розкриття художніх засобів автора твору, за допомогою яких він створює той чи інший образ.

Система роботи над зображувально-виражальними засобами художнього твору, що провадиться на уроках літературного читання у 2–4 класах, є важливою ланкою в роботі з розвитку образного мовлення школярів. Така робота полягає в поясненні, закріпленні й активізації в мовленні учнів зображувально-виражальних засобів, з якими вони зустрічаються в процесі читання художніх текстів, виховує в учнів увагу

до вживання слів і дає їм розуміння відтінків його значення. Перед педагогом стоять такі завдання:

1. Створити позитивну мотивацію для зацікавленого, уважного читання художніх текстів молодшими школярами.
2. Навчити учнів виявляти зображувально-виражальні засоби в художніх текстах і чужому мовленні, розуміти їх художню роль.
3. Розвивати такі якості молодших школярів, як уважність, емоційність, асоціативність мислення.
4. Збагатити активний словниковий запас молодших підлітків різноманітними яскравими тропами.
5. Привчити дітей доцільно вживати образні засоби під час побудови власних висловлювань.

У спільних роздумах учителя й учнів із приводу прочитаного важливо не відходити від тексту художнього твору та його внутрішньої логіки. Усі дитячі припущення, незважаючи на їх почуттєвий, емоційний характер, мають бути перевірені, аргументовані самим текстом. Це – обов'язкова умова розкриття художнього образу. В іншому випадку робота на уроці не дасть потрібного результату [4, с. 17–21].

Розгадати таємницю образу, збагнути його зміст можливо за умови вдумливого читання тексту, пошуку текстових смислових зв'язків, розуміння асоціацій. Чим глибше дослідження художнього образу, тим воно точніше. Ось чому потрібно невідступно йти за авторським словом, підключаючи до його сприйняття чуттєвий досвід учнів. Лише за таких умов можливий діалог “автор-читач”, а дитина буде відчувати себе співавтором, вдумливим читачем, характерною особливістю якого є образне мислення.

Учитель повинен залучати учнів на уроках читання і до словесної літературної творчості. Зокрема, складання розповідей про головного героя твору, створення нового за схожістю, уявних образів за словесним описом, змінених варіантів текстів, творів-мініатюр, казок, віршів, загадок тощо.

У сприйманні літературного твору велике значення відіграє уява. Художній образ виникає яскраво й рельєфно тільки тоді, якщо зрозумілий зміст і завдяки уявленню дитина наче “бачить” перед собою образи. Розвиток уяви молодшого школяра має яскраво виражену вікову прогресію; від схематичних і бідних за змістом образів відтворюючої уяви до зародження творчої уяви. Дитина молодшого шкільного віку навчається діяти подумки, в уявлювальних обставинах, вона стає здібною до внутрішньої діяльності уявлення. Уявлювальні дії в уявлювальних обставинах породжують у молодшого школяра реальні почуття.

Показником творчої уяви є здібність учнів виходити за межі безпосередньо сприйманої ситуації, а також можливість комбінувати свої враження від почутого й осмисленого з тим, що вона бачить у житті (Л. Бочкарьова, О. Запорожець, Н. Карпінська). Розвиток художнього сприймання виступає у тому, що учень починає краще й швидше схоплювати саме засоби виразності, те, як змальовані картини природи, переживання людини, взаємовідносини між персонажами.

Складний процес сприймання супроводжується і завершується формуванням у дитини ставлення до прочитаного, суджень про героя, події, твору в цілому. Ставлення до прочитаного виявляється в емоційних проявах – жестах, міміці, інтонаційних засобах під час читання. Думки й почуття молодшого школяра, які збуджені художнім твором, не згасають а проявляються у грі, мовленнєвій творчості,

малюванні, в спілкуванні з дорослими й однолітками. В іграх, інсценівках, драматизаціях, виготовленні саморобок, малюванні значно підвищується виразність мовлення, збагачується словник образними виразами.

Таким чином, раціонально і систематично проведена робота вчителя початкових класів над змістом художнього твору має позитивний вплив на якість знань учнів, підвищує рівень їхньої літературної та мовної освіти, виробляє вміння і навички працювати над художнім твором, виховує серйозне ставлення до літератури, духовно збагачує, підвищує читацьку компетентність молодшого школяра.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти від 20 квітня 2011 року [Інтернет-ресурс].
2. Киричук О. І. Підготовка учнів до сприймання нового тексту / О. І. Киричук, Г. П. Волошина // Початкова школа – 1992. – № 9–10. – С. 29–31.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. П. Проколієнко. – К.: Рад. школа., 1989. – 608 с.
4. Лобчук О. Знання про текст як система орієнтирів у побудові висловлювань різних типів / О. Лобчук // Початкова школа. – 2002. – № 4. – С. 17–21.
5. Мейлах Б. С. Художественное восприятие как научная проблема / Б. С. Мейлах // Художественное восприятие. – Ленинград, 1971. – С. 3–25.
6. Никифорова В. И. Психология восприятия художественной литературы / В. И. Никифорова. – М.: Наука, 1972. – 152 с.
7. Рожина Л. Н. Психология воспитания литературного героя школьниками / Л. Н. Рожина. – М.: Просвещение, 1977. – 158 с.

In the article are considered problem of features of perception of maintenance of artistic works junior schoolboys on the lessons of the literary reading. Special attention concentrated on the make ready of students above perception of artistic work on the lesson of the literary reading.

Key words: *artistic works, features of perception, listening, literary reading, junior schoolboy.*

УДК 37. 01. 37. 048.4: 37.011.

ББК 74.04(0)

Тетяна Близнюк

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА ЇЇ МЕЖАМИ

У статті представлено вивчення сучасного стану проблеми профільного навчання. Автор здійснює аналіз підходів до розв'язання проблеми профільної диференціації навчання в провідних країнах світу, висвітлює ідею зміни пріоритетних форм організації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *профільне навчання, професійне самовизначення, старшокласники, загальноосвітня школа, змодельовані професійні ситуації.*

Актуальність проблеми. Реформування національної системи освіти в Україні на засадах гуманістичних ідей зумовлює необхідність удосконалення підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення. Це передусім передбачає організацію навчально-виховного процесу в старшій школі у напрямі активізації потенційних можливостей особистості до самопізнання, самооцінки й самовдосконалення.